

БІБЛІОТЕКА ТОВАРИСТВА "С К А Л А"

I. 606.049 / 14

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

II. СЛОВЯНСЬКА
УКРАЇНА

ЧИСЛО

14

БІБЛІОТЕКА ТОВАРИСТВА «СКАЛА»
В Станиславові

Має за ціль: популярними виданнями, спертими на основах католицького світогляду, поглиблювати освіту й культуру українського народу та скріплювати його релігійно-моральне життя.

Бібліотека Товариства «СКАЛА» пише в своїх книжечках приступно про релігію, про католицьку діяльність (акцію), про українознавство, про науку й освіту. Також видає гарні та цікаві оповідання.

Бібліотека Товариства «СКАЛА» видала досі:

Випуск 1. УЗАСАДНЕННЯ «СКАЛИ» — відчит А-ра Осипа Назарука про те, на яким ґрунті повстала «Скала», від чого користує це Товариство, чому українські католики не здобувають «Просвіти», про Католицьку Акцію, про католицьку політику і про інші практичні життєві справи. (56 стр. друку).
Ціна 20 гр., з поштою 30 гр.

Випуск 2. СВІТ ЛЕТИТЬ У ПРОПАСТІ ДЕ РЯТУНОК!
Тут представлено сучасну світову духову й матеріальну кризу та подано способи проти неї, а головно один найважніший: Католицьку Акцію. (32 сторінки).
Ціна 20 гр., з поштою 30 гр.

Випуск 3. «СКАЛА» І «ПРОСВІТА». Які є різниці між ними в ідеології, статуті й організації; чи між цими двома Товариствами має бути війна, чи мир. Це брошура дуже цікава і на часі. (52 сторінки).
Ціна 20 гр., з поштою 30 гр.

Випуск 4—7. ПРОСВІТНИЙ РУХ У ГАЛИЧИНІ. Який досвід з того руху винесло греко-католицьке духовенство, чому треба «Скалик», історія «Скалик», що нам принесе «Скала», оборона «Скалик» перед усякими нападами. (132 сторінки).
Ціна 45 гр., з поштою 60 гр.

Випуск 8. ВОЛОДИМИР ВЕЛИКИЙ, БУДІВНИЧИЙ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ. В 950-ліття хрищення України, написав Теофіль Коструба. Про нашого славного і святого князя Володимира. (32 ст.).
Ціна 20 гр., з поштою 30 гр.

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

ДРУГА КНИЖЕЧКА:

СЛОВ'ЯНСЬКА УКРАЇНА

НАПИСАВ

ТЕОФІЛЬ КОСТРУБА

СТАНИСЛАВІВ — КВІТЕНЬ — Р. Б. 1938.

БІБЛІОТЕКА ТОВАРИСТВА „СКАЛА” — Ч. 14.

Кліші на стор. 5, 7, 13, 15; 17; 19 21, 27, 29 «Нового Часу»,
на стор. 23, 25 «Нашої Батьківщини».

I. 606.049 / 14

Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001017820576

Накладом Головного Відділу Товариства «Скала»
в Станиславіві, вул. Перацького ч. 1.

З друкарні Наукового Т-ва ім. Шевченка у Львові,
вул. Чарнецького ч. 26.

І. РОЗСЕЛЕННЯ СЛОВ'ЯН

В попередній книжечці було сказано про те, що вже в таборі гунів були деякі слов'яни. Знаємо також, що слов'ян потягнули з їх перенаселеної батьківщини вже готи. Деж була та слов'янська прабатьківщина?

Можемо міркувати на основі вказівок, яких достарчають нам різні науки, що слов'янська прабатьківщина обіймала простір менше-більше до Дніпра або й поза Дніпро, на захід переходила Вислу й доходила правдоподібно аж до нинішньої Чехословаччини, на півночі слов'яни граничили з литовськими племенами, а на півдні доходили менше-більше до північних гряниць давнього Галицького Князівства й до Краківської Землі. Звідти вже в 2. столітті по Христі слов'яни вирушають над Чорне Море, себто посуваються головно в напрямі на південний схід. Це були праукраїнські племена. Про них буде мова далі. Крім них також на південь вирушили й інші слов'яни, предки сьгоднішніх сербів, хорватів, болгарів, словінців і подекуди морав'ян. На захід пішли племена прапольські і прачеські, а також щезнувші вже тепер племена т. зв. лужицькі. Врешті останньою слов'янською хвилею, що рушила з прабатьківщини, були предки сьгоднішніх білорусинів і москалів. Вирушили вони вже досить пізно, бо не скорше як у 8. столітті по Христі.

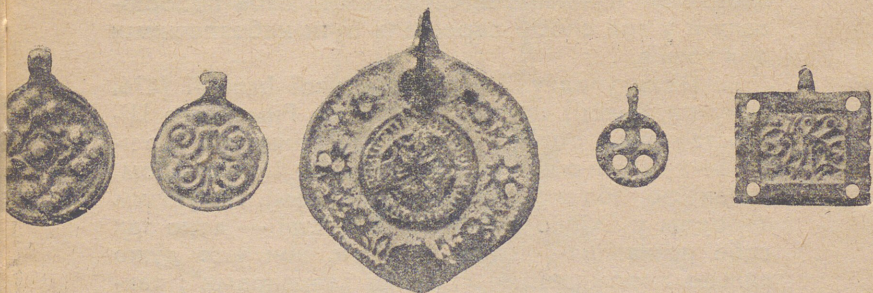
Нам цікаво знати найбільше, очевидно, про племена праукраїнські. Про них розка-

зують старинні грецькі й готські письменники. Від них знаємо, що в найдавніших часах слов'ян називали з-німецька „венети“; щойно пізніше чужинці стали їх називати слов'янами, а також антами. Отсі анти і жили на території південної України, себто в наших чорноморських степах. Хоч не знаємо, звідки взялося саме імя антів, то в кожному разі нема сумніву, що під антами старинні письменники розуміють праукраїнські племена, себто предків сьогоднішних українців. Маємо вістки, що між готами а слов'янами дійшло було колись до війни і що готський володар (називався Вінітар) побив антів і багатьох їх старшин повбивав. Вістка ця вказує, що або готи цілком не панували над антами, або анти вже були визволилися з-під готського панування.

Точніший опис звичаїв і вигляду антів лишив нам грецький письменник із 6. ст. по Христі, Прокопій. Він описує слов'ян і антів ось як: Вони високі собою й дуже сильні. З вигляду вони блондини, чи, як він каже, рудоваті. Прокопій підкреслює, що слов'яни й анти це люди не злі й не підступні, що вони прості й добрі. Живуть вони в лихих хатках-ліп'янках, що їх самі будують далеко один від одного, отже на зразок східно-українських хуторів, і досить часто змінюють місця свого побуту. Ця остання вістка може означати або те, що анти у зв'язку зі своїми хліборобськими зайняттями переносилися з місця на місце, або що вони ще були напів кочовики, не осіли ще цілком на землі; впрочім одне і друге виходить на те саме. Як анти йдуть на війну, то виступають проти ворога пішки, мають у руках невеликі щити і списи, а нагрудників (панцирів) не вдягають. В той спосіб воюють вони з ворогами — як бачимо, кінноти слов'янської греки не стрічали. Це цілком зрозуміле, бо коні виводилися передусім у південній Україні, а слов'яни прийшли з півночі й не всіли

ще набрати для себе відповідної кількості цих благородних звірят. Також підкреслює цей старий письменник, що слов'яни часто не мають на собі ані сорочок, ані плащів, а воюють лише в самих шараварах (штанах).

Нашивки зі старослов'янського одягу

Цікаві вістки про релігію антів. Вірили вони в одного бога, а не в багатьох богів; найвищим богом uznawali вони бога громовика, себто того, що посилає блискавку. Його вважали паном цілого світа, жертвували йому корови й усяку худобу. Крім того шанували вони ще річки, річні божества (русалки) й деякі ще дрібніші, по їхньому віруванні божі істоти; їм приносили також жертви, і з тих жертв ворожили. Але всі ці дрібніші божества не мали ніякого впливу на управу світом. Були це радше духи, ніж боги. Що особливо дивувало греків, то це те, що слов'яни цілком не знали призначення (долі) у грецькій розумінні („фатум“) і думали, що перед лихою долею можна втекти, якщо бог схоче їх із тієї біди вирятувати.

Для нас особливо цікаве те, що Прокопій оповідає про політичний устрій антів. Антами — каже він — володіє не один чоловік, але вони живуть здавна так, що всім порядкує гром а да й вона рішає про всі справи, війну, мир та

всякі інші справи, зв'язані з долею племені. Знаємо також, що внаслідок цього демократичного слов'янського устрою дуже легко було їх побороти. Греки вміли особливо добре це робити й нераз навмисне розсварювали між собою окремі слов'янські племена, щоби взаємно себе поборювали й у той спосіб перестали бути небезпечними для греків.

Після упадку Західно-римської Імперії (476 року по Христі) остала з давнього Римського Цісарства лише східна частина зі столицею в Константинополі (званім також Царгородом, Візантією, або з-турецька Стамбулом). Пануючим народом у Східно-римськім Цісарстві — воно так себе називало — були греки, хоч уже дуже сильно перемішані зі східними „варварами”; таксамо пануюча мова була грецька. У спадщині по давній Римській Імперії панувало Візантійське Царство також над грецькими кольоніями на північній березі Чорного Моря. Отже за пануванням над грецькими чорноморськими кольоніями нераз доходило до боротьби між Візантією з одного боку, а володарями Української Землі з другого. Не треба забувати, що в чорноморських грецьких кольоніях населення не було вже чисто грецьке, але мало сильну домішку „варварів”. Ці грецькі кольонії при звичаєні були також до деякої автономії (самоуправи) й тому досить часто виступали проти Візантійського Цісарства в обороні своєї автономії. Це була найкраща нагода для володарів України, щоби застрашувати візантійських греків відібранням чорноморських кольоній і в той спосіб вимушувати від них різні речі.

Очевидно, в південній Україні, в Галичині, на Закарпатті, а почасти й по інших наших землях слов'яни застали вже прастаре місцеве хліборобське населення, що жило тут від часів неоліту.

Отсе населення було дуже численне в порівнанні зі слов'янами; правда, слов'янських поселенців ув Україні було значно більше, як нпр. у Московщині, де жили племена фінського походження, але всетаки місцеве населення в Україні було значно численніше від слов'янських приходнів.

Слов'янське військо

Дійшло знов до нової сполуки двох народів між собою: південного й північного так, як це ми бачили вже продовж майже кількох тисяч літ ув Україні. Це змішання викликало також взаємне перенимання культури; місцеве хліборобське населення зчасом цілком стратило свою мову й перейняло мову слов'янську, але зате дало слов'янам багато останків своєї розвиненої культури. Навіть у мові

відбився вплив прадавніх мешканців: якраз під впливом їх мови українська мова набрала цілком окремих прикмет від мови інших словянських народів. Нераз можна прочитати, особливо в московських працях, що колись був такий час, що всі три східно-європейські народи, а саме: українці, білорусини й москалі, жили разом і вживали одної спільної т. зв. праруської мови. Та це було лише звичайне помилкове уявлення; ніякої праруської мови ніколи не було, таксамо як історія не може вказати нігде спільного життя всіх трьох східно-словянських народів. Так народи східної Європи, як і їх мови, повстали в той спосіб, що прасловянські племена розходилися в різні сторони, осідали серед різних несловянських племен, накидали їм свою мову й панування, але разом із тим набирали багато їхніх мовних і культурних прикмет. Видко це особливо по вимові (фонетиці) окремих східно-європейських мов; як дуже відмінна фонетика українська від білоруської й московської! Якраз у фонетичних прикметах відбився вплив місцевих мешканців, а словарний запас, себто різні назви, в усіх тих мовах — у великій мірі спільні, бо походять вони зі спільної прасловянської мови.

Слов'яни це були останні вже аж до наших часів приходні на наших землях, що вплинули на повстання української нації. Тому що ми сьогодні говоримо словянською мовою, зачисляємо українців до словянських народів, та очевидно не треба забувати і про численних наших предків несловянського походження. Можемо їх сліди дуже легко пізнати по расовим (антропологічним) вигляді сьгоднішнього українця; хоч слов'яни були північного походження, високі бльондини, то сьгоднішній типовий українець це високий брюнет або шатин. Це вказує, як багато несловянського є в українській нації.

II. „БИЧ БОЖИЙ” І ГОРДІ ОБРИ

Знаємо вже, що через південну Україну перекочувала дуже грізна й дика орда гунів і розбила цілком Готську Державу. З наших степів гуни перейшли до теперішньої Угорщини, де заложили собі свою державу. Особливо могутнім їх вождом був А т т и л я (володів у рр. 444-453). З угорської низини гуни нападали на західно-європейські краї й сильно їх нищили. Щойно 451. року вдалося їх погромити у Франції і з того часу гунська могутність упадає. Аттілю звали „бич божий”.

З великого та небезпечного гунського народу остали після погрому лише дрібонькі сліди в сьогоднішньому Семигороді. Над Дунаєм потворилися нові германські держави з тих племен, що перед тим гуни їх підбили. В теперішній Угорщині (тоді угрів там іще не було) жили тоді побіч давніх, тракійських і ілірських мешканців, досить численні германські племена, особливо західні готи. Вони були якийсь час під пануванням гунів. Звідти походять численні німецькі героїчні (багатирські) пісні й оповідання, що їх головним героєм є Аттіля, змінений у них на Ецеля. Зчасом із тих пісень творилися більші цілості (епопеї), як от зана „Пісня про Нібелюнгів”.

Гуни лише започаткували поверх тисячлітній наплив нових кочовиків, уже турецького кореня, зі сходу, з Азії. За ними скоро прийшло інше плем'я, що звалось а в а р и, а в нас називали їх о б р а м и. Вони також перелетіли мов вихор через південну Україну і впали, таксамо як гуни, на теперішню Угорщину. Звідси авари нападали на західно-європейські і словянські краї. Знищено їх могутність щойно при кінці 8. століття, а доконав цього германський король Карло Великий. У пам'яті словян вбився Карло Великий дуже сильно. Це цілком зрозуміла річ; адже ж він був тим,

що увільнив словян від страшного аварського ярма; він також перший германський володар, що в новіших часах зіткнувся безпосередно зі слов'янами. Карло Великий закладав т. зв. мархії, себто військові кольонії на слов'янських погрянниччях. Від імени короля Карла у слов'янських мовах прийнялася назва „король“; це не що інше, як слов'янська перерібка імени „Кароль“. Карло Великий ще тим особливо цікавий і важний в історії, що він відновив упавше в 476. р. Західно-римське Цісарство. 800. року, на самі Різдвяні Свята, коронував його Папа Римський на римського цісаря й тим способом відновив давнє цісарство, але вже в руках німецького народу. Для нашої історії важне це Римське Цісарство німецького народу тим, що воно часто впливало на наше політичне, а то й церковне життя.

Наш найдавніший літопис зберіг пам'ять про те, що одне з українських племен, а саме дуліби на Волині, терпіло велике переслідування від аварів. Авари в той спосіб мучили своїх слов'янських підвладних, що запрягали їх до своїх теліг (возів) і казали себе везти. Також в інший спосіб докучали авари слов'янським племенам. Але пізніше, як пише літописець, обри пропали цілком, так, що не стало з них і сліду. З того приводу в Україні повстала була пословиця: „Згинули як обри“.

За аварами посунуло в наші степи дальше племя — болгары. Уже в 5. столітті по Хресті поселилися болгары над рікою Волгою, а саме в тій околиці, де до Волги впадає ріка Кама; тому ці болгары називаються волзькі або камські. Називали їх також срібними болгарами. Другий відлом болгарського племені поселився у Прикавказзі і знаний там був під назвою чорні болгары. Болгарська орда не зазначилася якнебудь знаменно в нашій історії. Вона досить екоро пере-

йшла за Дунай, на Балканський півостров, де підбила 7 місцевих словянських племен, накинула їм свою назву й панування, а натомість стратила свою мову й культуру. В той спосіб повстала дунайська Болгарія й болгарська нація. Підбій наддунайських слов'ян болгарами стався коло 680. року.

Одною з найцікавіших кочових орд, що поселилися в Україні, були х о з а р и. Це плем'я складалося з двох расових типів: одні хозари були ясні бльондини, а другі були чорняві. З того ясно, що в хозарськiм народі злилися два племена: підвладне, найправдоподібніше споріднене з фінами, що займали величезну більшість північно-східної Європи, і турецькі приходні (чорняві), що були пануючою верствою. Хозари тим важні для історії України і взагалі для історії східної Європи, що вони, оселені між долішньою Волгою (над Каспійським Морем) і Доном, створили свою державу (при чім підбили словянські племена, які там мешкали, а також деякі несловянські), перейшли від кочового до осілого життя й положили запору для дальших кочовиків. Від кінця 7. ст. до кінця 9. Україна заживала відносно великого спокою, могла досить добре розвиватися і творити основи своєї нової культури, — а все це завдяки тому правдивому „заборолові культури“, що його творили хозари. Приглянемося отже ближче хозарському племени й його ролі в історії України.

III. НАРІД ТУРЕЦЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ Й ЖИДІВСЬКОЇ ВІРИ

Хозари появляються на українській землі вже в 5. ст. по Хр., отже разом із болгарами, але тоді ще не мають поважнішого значення в нашій історії. Щойно пізніше, почавши від 7. століття, Хозарська Держава доходить до такої великої сили, що може

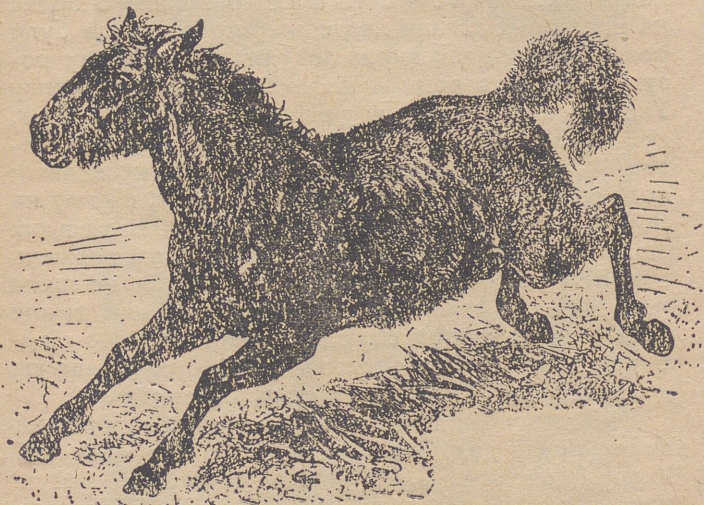
часом змагатися навіть із Византією за панування над чорноморськими кольоніями.

В тім часі на лівім березі Дніпра, у чорноморських степах, майже аж до самого Києва, жило праукраїнське плем'я, що називалося поляни. Назва поляни походить від того, що те плем'я жило в степах, а степ і називався по-старо-українськи „поле”. Живучи близько до культурних околиць на північній березі Чорного Моря, поляни могли познайомитися з найважливішими здобутками тодішньої грецької культури. Це було одно з найкультурніших племен, хоч разом із тим не страшило своєї войовничості. Уявлення про слов'ян як про якесь невойовниче плем'я, що вмів лише співати і плакати, цілком не вірне. Перечить цьому ціла наша історія, перечать також ті вістки, що їх маємо про війни слов'ян — чи то з византіянами, чи іншими противниками. Як усіми праукраїнськими племенами, так і полянами управляло віче, себто збір усіх повнолітніх членів племені; якоїсь одної влади, такої як на заході король або цесар, поляни не знали. Зате в полян, як і в інших слов'янських племен, була вже сильно розвинена р о д и н н а к у л ь т у р а. Родиною управляв батько, а не мати; це найважливіше, що внесли слов'яни до української культури. Під релігійним оглядом поляни були також досить зближені до культурніших південних племен. Треба було лише якогось сильного, войовничого чинника, що міг би з цього племені створити одноцілу організацію, державу.

На північ від полян, у нинішній Чернігівщині, жило плем'я с і в е р я н и. Сіверяни були вже менше культурні від полян, тому що були більше віддалені від культурних осередків. Це найбільше на північ висунене українське плем'я межувало спершу з фінськими, опісля з московськими племенами. Зараз за Дніпром, на його правім березі,

жили уличі, а на захід від них тиверці; про них буде мова пізніше.

Крім цих словянських племен у південній Україні аж до Кавказьких Гір жили ще несловянські народи. В Кавказьких Горах жили войовничі гірняки черкеси, що ми їх добре памятаємо як козаків у російській армії з часів світової війни;

Дикий степовий кінь, предок освоєного; годували його кочовики

тоді називали їх касогами. Крім них жили над долішнім Доном нащадки старих алянів і звалися тоді ясами. Про чорних болгарів була вже згадка. На Криму жили останки готів і різних інших племен. Як бачимо, населення південної України було досить сорокате; щоби над ними всіми вдержати владу, треба було особливо уважно проводити державою, а не можна було провадити, так би сказати по-теперішньому, „на-

ціоналістичної політики". Цієї задачі якраз і піднялася Хозарська Держава, основана народом, що сам уже складався з двох племен — підбитого й пануючого.

Найвищу владу серед хозарів мав каган (те саме, що пізніше в татар хан); його влада була необмежена, мав він право життя і смерті над своїми підданими. Але з того свого великого права не користали кагани надто жорстоко, бо це були розумні володарі; якраз завдяки політичному розумові хозарів вони й могли опанувати південну Україну. Побіч кагана над військом мав владу бег, себто найвищий воєвода. До своїх підданих хозари були якнайбільше толерантні (вбачливі); кожний мав право визнавати свою віру, нікому не боронили придержуватися старих батьківських звичаїв. Хозари поступово підбивали всі племена між Волгою і Дніпром. Їм були підчинені не лише несловянські племена, що жили там, але також словянські поляни й сіверяни, себто племена лівобережні. Таким способом влада хозарів сягала аж до Києва, що пізніше мав стати столицею.

Якраз у часі найбільшого розцвіту хозарської сили зайшли дуже поважні зміни в Передній Азії. У другій половині 7. ст. дійшли до великої могутності араби, що жили на Арабському Півострові. Серед них оголосив нову віру Магомет (помер 632. р.), що назвав себе пророком, а свою віру Богом обявленою. Ця віра скоро стала ширитися між арабами. Вже перші наступники Магомета стали не лише ширити Магометову віру, але також підбивати чужі краї. Виходили вони з того заложення, що віру треба ширити не словом, але й мечем; щоб отже мати доступ для своєї місійної діяльності, магометанські араби стали підбивати „невірних“ на їх думку, себто тих, що не визнавали магометанства. Крім релігійної діяльності серед арабів, як дуже талановитого племені, ско-

ро стала розвиватися також наука, штука,
і особливо торгівля. Арабські купці запуска-

Норманський корабель з X. ст.

ються зі своїми товарами в далекі світи так на за-
хід, як і на північ. Швидко появляються араби й у

Хозарській Державі. Відносини між хозарами й арабами не все були однакові, бо обі ці держави воювали зі собою за опанування Кавказу і країв так на південь, як і на північ від нього. З довгих війн Хозарія вийшла дещо знесилена, мусіла втратити те, що опанувала на південь від Кавказьких Гір і південною своєю границею могла вважати Кавказ.

З арабами приходять нова віра також до Хозарської Держави. В ній жили вже мешканці різних вір: найбільше було поган (слов'яни майже всі тоді були ще погани), якась кількість христ'ян, а потому почала ширитися також магометанська віра. Всі ці віри старалися позискати для себе хозарського кагана і старшину, щоби в той спосіб мати рішачий вплив у державі. Та сталося те, чого можна було найменше сподіватися: перевагу в хозарським світі досягнули в релігійних справах — жиди. Бо й вони були в Хозарській Державі чи то як купці, чи як звичайні горожани. Десь коло половини 7. ст. хозарський каган із цілим своім двором прийняв жидівську віру. Правда, він не забороняв і дальше свобідно визнавати інші віри у своїй державі, але вплив жидів був тепер уже запевнений. Хозари це одинокий нарід на світі, що прийняв жидівську релігію; досьогодні ще можемо бачити останки хозарів навіть у нашім краю — це караїми. Вони зберегли рідну турецьку мову, а релігію визнають жидівську, хоч вона й не у всім згідна з наукою жидівських рабів.

Захищені хозарською могутністю, українські слов'янські племена могли перейти до спокійного, осілого, хліборобського життя. Це вони й зробили продовж 7. і 8. ст., себто в часі хозарського панування. Не без того, очевидно, щоби поляни й сіверяни не переймили дечого від хозар — зокрема державної організації. Пізніше стрічати-ся мемо з назвою каган для українських князів, для Володимира Великого, а навіть інших. Це

очевидний вплив хозарської державної організації на українських слов'ян. Крім того були ще й інші хозарські впливи на наших предків — у їхній культурі.

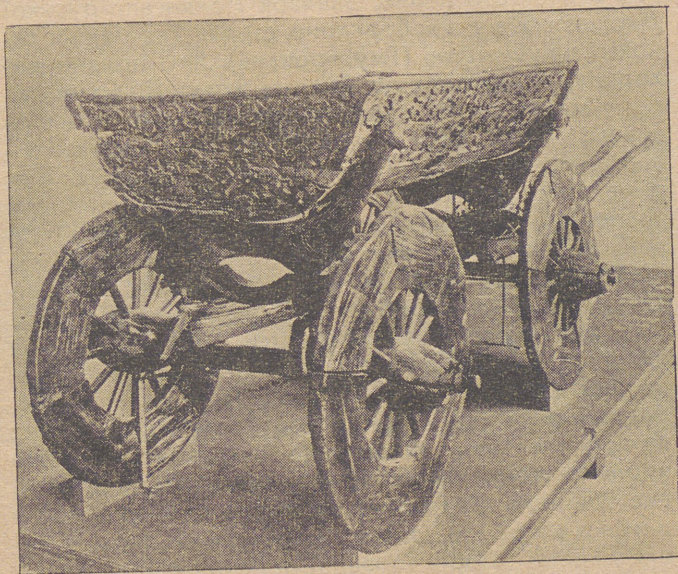
Варязький князь, званий вікінг

В часах хозарського володіння появляються в південно-українських степах мандрівні купці, що прибувають на човнах річними шляхами і зветься

варягами або норманами. Найдавніші торговельні шляхи провадили ріками; у Східній Європі дуже важним торговельним шляхом був наш Дніпро, неavigідний до плавби лише в околиці своїх славних порогів. Та ще старшою дорогою для купців була найбільша європейська ріка, Волга, вона перепливає, подібно як і Дніпро, величезний східно-європейський простір і лучить зі собою різні народи. Над горішною й середньою Волгою жили фінські племена; нижче згадувані вже срібні болгари, над долішною ж Волгою хозари. З хозарської країни купці могли розходитися в різні боки так сухопутними, як і водними дорогами. Сухопутна дорога провадила до Персії; нею подорожували й перевозили товари караванами, себто на хребтах верблюдів, рідше коней. Морською дорогою можна було з Хозарської Держави їхати або через Каспійське Море (тоді воно звалося також Хозарським або Хваліським), а також Чорним Морем до Царгороду, до Малої Азії й балканської Болгарії. Нормани особливо любили далекі купецькі виправи, що приносили їм багато користи. Та побіч торговельної користи варяги мали ще й іншу: вони любили найматися як вояки на службу різним володарям за гроші. Знаємо, що варяги служили також у війську хозарського царя. З одного боку це було добре для держави, що в ній служили варяги, бо вони були дуже добрими вояками, а з другого боку була в тім небезпека: варяги любили нераз збунтуватися, особливо тоді, коли почували слабкість свого пана, або коли він не додержав умови щодо заплати. Ця друга роля норманів у Хозарській Державі, для неї шкідлива, виявилася й на півдні України.

В 9. ст. Хозарська Держава починає помітно ослабати. Вона чимраз більше уступає зі своїх претенсій (посягань) на чорноморські грецькі кольонії

й обмежується чимраз більше. Хозарія вже не могла здержувати натиску нових кочових орд, що перли зі сходу, а саме угрів (мадярів) і печенігів і вони чимраз частіше продираються через Хозарську Державу в наші степи. З другого боку також варяги зачинають чимраз більше еманси-

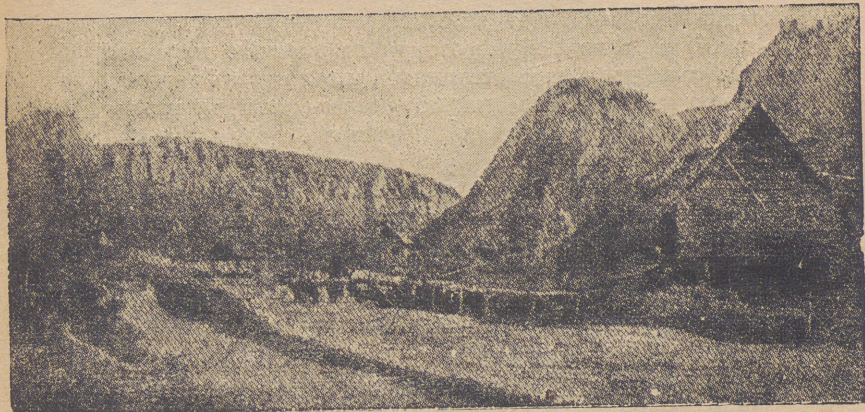
Норманський віз

пуватися (висвободжуватися) з-під влади хозарського кагана і входять у ближче порозуміння зі слов'янами. Варяги саме й були тим потрібним організаційним чинником, що розсварених і живучих у демократії слов'ян умів довести до єдності, створити з них завязок держави. Сталося це з племям полян. Варяги, що мали також своє ім'я русь, злучилися так тісно з племенем полян, що створили

мовби одну цілість. Уже в початках 9. століття маємо згадки про державу в південній Україні, що мала назву Русь, а володар тієї держави титулювався каганом. Пізніше побачимо, що в полян панують князі з варязького роду; пізнаємо це по таких їх характеристичних іменах, як Олег, Ігор і багато інших. Завязок Полянсько-руської Держави був у лівобережних степах України як також на Кубанщині (Тмуторокань). Як і поляни доходила ця держава до Дніпра; якраз Дніпрові пороги мають побіч словянських назв іще й норманські, названі руськими (пише про це византійський цісар, Константин Порфіродний, менше-більше в половині 10. століття). Дніпром пускаються нормани на північ. Доходять вони до Києва, що вже тоді існував, минають Київ і їдуть далеко на північ, до країв фінських і словянських. Жили там, особливо над горішним Дніпром і ще дальше на північ, словянські кривичі, на захід від них полочани, на північ словени, на південь дреговичі й радимичі, а на південний схід вятичі. Це все племена, що з них витворилися нації білоруська й московська. Отже нормани щойно пробили нову торговельну дорогу, яка обіймала цілу східну Европу, а саме дорогу дніпровську, звану також давно „путь із Варяг у Греки“. Побіч волзької дороги це була друга, що скоро стала заступати давнішу волзьку. Перед дніпровою дорогою було велике майбутнє: вона лучила далеку північ із культурним византійським і болгарським півднем. Волзька дорога тратила чимраз більше на значенні у звязку з тим, що торговля з арабами занепадала. До упадку волзької дороги причинилося також ослаблення Хозарської Держави.

IV. СЛОВ'ЯНИ І ВАРЯГИ

Знаємо вже, що за Дніпром жили також українські племена. Як на лівім березі, так і тут ті племена, що жили ближче до Чорного Моря, відзначалися вищою культурою, а ті, що були далше, не все могли їм дорівняти. Одним із найкультурніших українських племен взагалі, а разом із тим

Городище в Білгороді коло Києва

досить добре політично зорганізованим, були уличі. Жили вони на просторі від Дніпра до ріки Бога, а пізніше пересунулися далше на захід, аж до Дністра. Знаємо, що вони мали багато городищ, себто укріплених місцевостей, окружених часто валами, де можна було оборонитися перед ворогом. Дещо вказує також на те, що й ув уличів державну організацію перевели бодай частинно варяги. В нинішній Бесарабії, отже між Дністром і Прутом, жило племя тиверці, правдоподібно вже дещо мішане зі сусідніми народами. На північ від уличів, у теперішній Київщині, на т. зв. Київ-

ським Поліссі й на східній Волині жили деревляни. Найважливішим деревлянським городом, старокультурним осередком, був наш Київ; побіч Києва деревляни мали ще два визначні городи — Овруч (званий тоді Вручий) і Коростень (тоді Іскоростень). На захід від деревлян жило праукраїнське плем'я дуліби. Не зважаючи на те, що воно було досить далеко від Чорномор'я, визначалося воно високою культурою, вищою так від деревлянської, як також від культури польського племені мазурів. Як називалося плем'я, що жило в Галичині, цього ми тепер не знаємо; колись думали, що це було плем'я хорвати, але це лише здогад і то невірний.

Всі ці племена жили в патріархальній (батько голова родини) устрою, а також управлялися знаною вже нам вічевою державною формою. Щойно з часом, коли українські племена осіли твердо на землі й залишили цілком мандрівку, стали вони гуртуватися на інших засадах, а саме на основі територіальної близькості (сусідства). Осередком ставав тепер город. Слов'яни будували свої городи переважно на місцях уже з природи укріплених, отже передовсім на високих горбах, щоби ворогові було тяжко здобувати такий город. Город оточували високим валом, у якому були віздрі брами (одна або більше), а крім того город був оточений часом іще іншим валом або кількома рядами валів. Хто володів у городі, той мав тим самим уже вплив на цілу околицю. Звичайно плем'я мало якийсь один столичний город, що був осередком особливо релігійної культури (почитання богів), а далі й найпевнішим забором перед ворогами. Тут з часом осідав князь із дружиною й тим самим город ставав іще й політичною столицею. Вище вже згадано про такі городи в деревлян; ув уличів знаємо город Пересічен, у дулібів Волинь, Червен, у Га-

личині ж — Перемишль, Звенигород, Тербовль
і прастарий Галич. Зчасом ці городи стають осід-

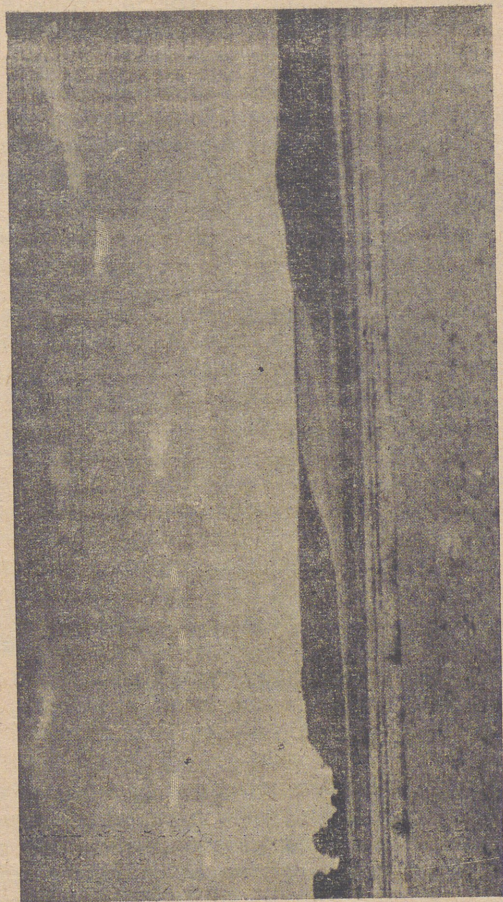

Городище «Волинь» над Бугом

ками місцевих племінних князів і організація го-
родська заступає організацію племінну.

Ми вже говорили про полянську державу, що під владою норманських русинів створила досить сильний організм. Крім того також інші племена мали свої держави, що почали вже переходити до городського устрою: це передовсім Київська Держава. Київ це прастаре місто, знане вже як людська оселя з часів старокамяної доби. З того часу аж до наших днів заселення цього місця над Дніпром, де сьогодні маємо місто Київ, не переривалося. В часах існування Готської Держави в Україні маємо згадку про якийсь Дніпровий Город; про нього оповідають сучасні готські історики на основі героїчних (багатирських) пісень, що їх співали готські співаки. Дуже правдоподібно, що отсей готський город якраз і є Київ, хоч іще тоді й не мав він нинішньої назви. Ледви чи готи вважали його за свою столицю; радше всі позначки вказують на те, що околиця Києва була далеко на північ, але всетаки коло нього маємо поважне скуплення готських останків — гробів. Таким чином перекази про Дніпровий Город годяться із даними, що їх достарчає сама земля. Пізніше, як Київ і його околиці опанували вже словяни, там також існувала дуже важна оселя. Значення Києва в тих часах тим важне, що він лежить майже при самому збігові рік Дніпра й Десни, отже тимсамим був дуже важним торговельним осередком (тодішні торговельні дороги — це ріки). Найправдоподібніше зі словянських часів уже походить нинішня назва міста — Київ. Яке ж плем'я заселявало тоді околиці Києва на правому березі Дніпра? Знаємо вже, що Лівобережжя на півдні було зайняте полянами, а на півночі сіверянами; полудневе Правобережжя було заселене уличами. Північні сусіди уличів були деревляни. Аж до самого 10. століття деревлянські оселі доходили до самого Дніпра і включали в себе також Київ. На правім березі Дніпра, від Києва на північ і на

південь, маємо цілий ряд городищ, що
були твердинями для оборони від східних сусідів;

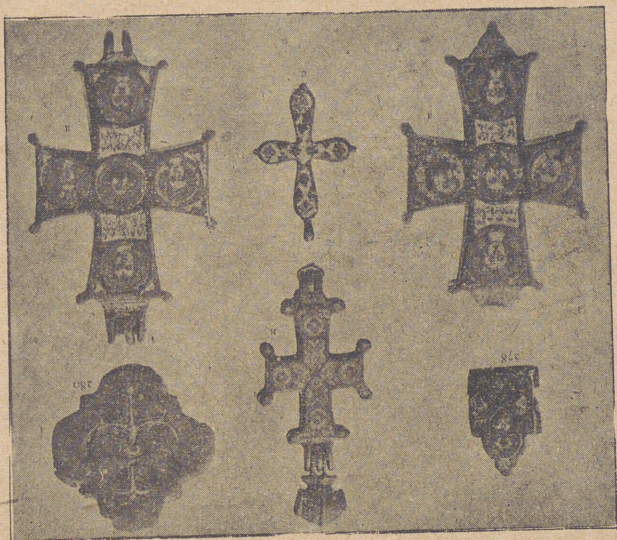
Городище «Волинь» (вид зі заходу)

ними просто наїжене Дніпрове побережжя. Серед
них менше більше осередне, а напевно найважливіше

місце займав якраз Київ. Отже наш город — це побіч Іскоростеня і Вручого третій визначний і то найвизначніший деревлянський город, столиця деревлянського краю. Про нього маємо вістку з 930-х років ув одного арабського географа й історика, Масудія. Він пише таке: „Перший між словянськими королями це король Дир; він має великі міста і краї залюднені великою масою населення. До столиці його держави приходять музулманські (магометанські) купці з різними товарами“. Тут, правда, не названо по імени Києва, але не може бути сумніву, що мова якраз про наш столичний город. Знаємо з місцевої київської традиції (передання), що в Києві володів князь Дир; вказувано навіть його могилу в Києві. Але Дир був іще князем деревлянським, не полянським; поляни-русь щойно пізніше опанували Київ, та про це буде мова дальше. Вістка Масудія дає нам змогу устійнити час панування Дири в Києві; це 930-ті роки, хоч можливо, що він володів там довше. Як видно з вістки Масудія, вже тоді Київ був визначним торговельним осередком. Зносини з далекими краями вищої культури давали можливість також і деревлянам познайомитися з нею, хоч не так уже безпосередно, як південно-українським племенам; деревляни були хлібороби й під тим оглядом мали вже досить високо розвинену культуру. Знаємо про те, що в деревлян були міста, освоєні звірята, водилися в них пчоли, голуби й усякі інші потрібні звірята.

Західними сусідами деревлян були, як це вже вище згадано, дуліби. Займали вони теперішню Волинь і називалися також бужанамі (від ріки Буга). Отут на наших західних землях і витворилася найдавніша державна організація городського типу (вигляду). Вже в 9. столітті тут так розвинулися деякі городи, що племінний устрій цілком занепав. Найважніший город — це Волинь, що лежав

у вилах ріки Буга й Гучви, недалеко Грубешова; сьогодні по ньому осталося лише величезне городище. Волинь панував над цілою територією Волині, а також і Галичини. Від імени города одержав назву цілий край. Найправдоподібніше найбільше заселена все була південна Волинь; уже

Нагрудні хрестики (енколпіони) з княжих часів

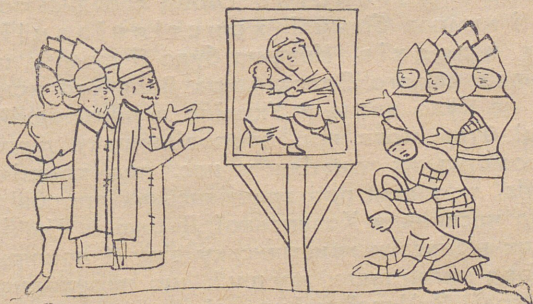
починаючи від неолітичних часів, тут скуплювалося найбільше людських осель, а то тому, що північна Волинь, т. зв. Волинське Полісся, було дуже лісисте й сильно забагнене, та не сприяло розвоєві колонізації. Той самий Масуді, що про нього була згадка, пише в одному місці свого дуже цінного твору „Золоті луки” таке: „Словяни творять багато народів. Між ними є один, що здавна, від початків часу, мав владу, а його володар називався

Маджак. Цей нарід називається в а л і н а н а й йому здавна звикли підчинятися прочі словянські племена, бо серед нього була влада й інші їх володарі повинувалися йому". А трохи дальше цей сам письменник доповідає свою вістку так: „Я вже розказував про історію володаря, що йому в давні часи підчинялися їх (словянські) володарі, себто про Маджака, володаря валінана. Цей нарід між словянами найчистішої крові. Між їх народами цінять його високо й він може покликатися на старі заслуги. Але потому настала незгода між їх народами, їх організація розсипалася, а кожний нарід вибрав собі окремого володаря над собою". З цього бачимо, що влада волинян навіть над іншими словянськими племенами відноситься до дуже давнього часу. Вже тоді столичним городом був Волинь, що надав був назву цілому краєві і племеневі. Було це не пізніше, як у 7—8. століттях, бо інакше Масуді не зазначував би, що це діялося дуже давно. Цікаво лише, на які це заслуги між словянами могли покликуватися волиняни? Найправдоподібніше мова тут про часи аварські, коли то, як знаємо з літопису, авари тяжко кривдили дулібів. Згаданий Маджак, або хтось інший із-поміж дулібських володарів, визволив своє плем'я, а може й інші, від залежності аварської й у той спосіб здобув собі перше місце між словянами.

Побіч города Волиня знаємо ще в тій самій околиці другий визначний город, а саме Ч е р в е н. Тепер остала по ньому лише сільська оселя Чермно в грубешівськім повіті на Холмщині. Червен також панував над більшою територією, що звалася навіть Червенськими Городами; це менше-більше теперішня Холмщина.

Як бачимо, на наших західних землях найскорше у словянських часах повстала державна організація — можемо назвати її першою Українською Державою. Різні останки, збере-

жені в землі, що їх видобуває археологія, вказують, що тодішні дуліби-волиняки мали звязки з далеким Сходом. І так маємо на Волині скарб із 6. століття, що вказує на звязки з Візантією, і другий срібний скарб із 5. століття, що вказує на звязки з Персією. Сама назва „дуліби” означає х л і б о-

Молитва перед боєм

робів; по цьому бачимо, що наші дуліби були культурніші від їх західних сусідів — мазурів (ця назва походить від слова мазь; це були отже люди, що по лісах випалювали мазь, дегодь). Якраз тому, що на наших західних землях так скоро розвинулася городська державна організація, з т р а т и л и с я племінні назви на цій території; назви галицького племені не знаємо цілком, а назва „дуліби” була вже у княжих часах майже забута.

Слова Масудія про велику словянську державу волинян вказують рівночасно на причину слабости словянських племінних держав і то на ту саму, що на неї давніше вказували грецькі письменники, а саме на незгоду словян. Впливало це зі словянського суспільного устрою, що був, як знаємо, демократичний. Словяни не любили підчинятися одному володареві й задля того не мали такої політичної сили, як мали інші народи монар-

хічного устрою. З того ясно, чому так скоро розпадаються всякі навіть великі й сильні словянські племінні держави та чому норманська русь зуміла створити дуже сильну й велику державу на словянським ґрунті.

Час, що про нього мова, це якраз доба з а-непаду поганства серед словянських племен і чимраз більшої християнізації наших предків. Невірно було б думати, що аж до часів самого Володимира Великого християнство не було знане в Україні; в попередній книжечці була мова про проповідницьку діяльність чорноморських християн у нас, про християнство у готів, як також про християнських проповідників серед населення Хозарської Держави. Найбільше нагоди пізнавати християнську віру й поширювати її серед поган мали купці, що переходили далекі краї. З України ішло кілька торговельних шляхів. Крім двох згадуваних уже річних, себто рікою Волгою і Дніпром, було ще кілька сухопутніх. Торговельний шлях Дніпром провадив на Крим і через Чорне Море до Греції. Звався він „дорогою від Варягів до Греків“; сюди привожено, а також вивожено різні товари. Наш край вивозив переважно збіжжя, шкіри звірят на футра, мід, віск і невільників; натомість привожено до нас південні овочі, вино, дорогі тканини, металеві вироби й усякі предмети роскоші. На південний схід провадила сухопутня дорога до Хозарської Держави і до Тматороканя; ця дорога доходила до Канева, а від Канева степами над Дон і далше. Знаємо її в княжій добі під назвою „Залозний Шлях“. На північний схід ішов шлях до фінських племен, особливо до одного з них — муроми. Привозили звідти найбільше шкіри. Дніпром на північ можна було їхати до Новгороду (недалеко новочасного Петербурга) і Суздаля (недалеко Москви). Врешті дуже важний був шлях на захід. Ішов він із Києва до Га-

личини через Волинь. Якраз на Волині розгалужувався він: ішов далше на захід через Вислу до Кракова, потому до Праги в Чехії й до Регенсбурґа над Дунаєм ув Австрії; друга віднога цього шляху ішла на південь через Галичину й Карпати на Угорщину, а з Угорщини до Болгарії на Балкан. Цей шлях, що провадив до Галичини, називався „Солоний Шлях“, бо сюди спроваджували з Галичини до Києва сіль. Важний він особливо тим, що це шлях до країв західних, католицьких, що особливо буде важне для пізнішої історії України.

Український купецький стан був у тих часах розвинений далеко краще, чим сьогодні. Не було ще тоді в Україні жидів, що скуплювали б у своїх руках торгівлю так як сьогодні; масовий наплив жидів до України відбувся в часах польського короля Казимира (XIV. ст.), що особливо багато жидів спроваджував до своєї держави і тимсамим на українські землі, що їх зайняв. Наші купці знайомилися у своїх купецьких подорожах із християнством таксамо східним, як і західним, римо-католицьким. Приїхавши з далекої дороги до Рідного Краю, вони часто не могли вже визнавати поганської віри своїх предків, бо бачили, що вона не правдива. Отже купці були першими місцевими проповідниками християнства, а разом із тим людьми найбагатшими і найбільш освіченими. В тих давніх часах цілком не вважалося торгівлі за якесь нижче заняття й тому нею займалися найвизначніші люди, звані боярами, ба навіть князі.

Але наші купці мали також дуже поважних конкурентів (суперників). Це були варяги, що в великім відносно числі провадили свою торгівлю також на наших землях. Вони в великій мірі виручають і навіть витискають словянських купців так, що згодом нпр. у полян стали найбагатшими й найвизначнішими людьми в цілім племені. Варязькі

князі, що також займалися купецтвом, були найбільше між ними шановані й тому при першій нагоді, як могли підбити якесь словянське плем'я, такий варязький князь ставав племінним словянським князем, засновував свою династію (пануючу родину) й вона володіла даним племенем. Правда, з часом варяги цілком зживалися з місцевими людьми, затрачували свої окремі мовні й культурні прикмети і зберігали лише те, що в державнім житті найбільше потрібне: вірність князеві, здисциплінування й лицарського духа. Не можна думати, очевидно, щоби тих прикмет бракувало слов'янам; ні, навпаки, слов'яни були дуже відважні, жертвенні й також могли здисциплінуватися, але що так не діялося, то виною в тім був їх недобрый суспільно-державний, демократичний словянський устрій. Оскільки вдалося заступити стару словянську демократію новою варязькою монархією, то найкращі словянські бояри і рядові люди вступали також до княжої дружини, вибивалися завдяки своїм заслугам і вродженим прикметам на найвизначніші місця й були несогіршими суперниками варягів у лицарстві, жертвенності й відданості.

Про те, в який спосіб дійшло до створення Руської Держави в Києві, буде мова у слідуючій книжечці.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ

1. Де була словянська прабатьківщина?
2. Хто полишив найдавніший опис словян?
3. Як виглядали первісні слов'яни?
4. Яка була віра первісних слов'ян?
5. Як повстав український наріз? Чи була колись спільна праруська мова?
6. Хто такі авари-сбри? Хто їх знищив?
7. Яку ролю відіграли хозари в історії України?
8. Які були праукраїнське племена й де вони жили?
9. Хто такі варяги-нормани? Чим вони відзначалися в історії України?
10. Що таке „городища“? Які городища знаємо на території України?
11. Чому занепав родово-племінний устрій слов'ян? Чому зникли деякі племінні назви?
12. Де була перша Українська Держава?
13. В чім лежала слабкість слов'ян? Який у них був устрій?
14. Хто були перші проповідники християнства в Україні?

11.VIII.1968

Випуск 9. ТЕСТАМЕНТ СТЕПАНА КУДРИНИ. Оповідання з правдивого життя написав д-р Василь Маковський. Про дивний тестамент американця-безвірника та про те, що діялося при його смерті. (32 сторінки).

Ціна 20 гр., з поштою 30 гр.

Випуск 10. СЕЛО БЕЗ ДІТЕЙ — НАЦІЯ БЕЗ МАЙБУТНЬОГО. Про найгіршу заразу сучасності та лікарство проти неї. Написав Павло Матієвич. (32 сторінки).

Ціна 20 гр., з поштою 30 гр.

Випуск 11. НАШІ МУЧЕНИКИ ЗА УНІЮ. Як Московщина нищила Унію та яких ми маємо мучеників-героїв за католицьку віру. Написав Теофіль Коструба. (32 стор.).

Ціна 20 гр., з поштою 30 гр.

Випуск 12. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. Перша книжечка: **Найдавніші мешканці України.** Написав Теофіль Коструба. Як були найдавніші мешканці України, їх життя й культура, їх вірування, обичаї, обряди. Про грецькі кольонії в Україні, про готів, гунів і ц. п. Цікаві речі з найдавнішої історії України. З образками.

Ціна 20 гр., з поштою 30 гр.

Випуск 13. ІСТОРІЯ НОВОГО УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА. Перша книжечка. Від Котляревського до Шевченка. Написав М. Олександрович. Що таке письменство його значіння й цілі, перші українські письменники нової доби. З образками.

Ціна 20 гр., з поштою 30 гр.

Випуск 14. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. Друга книжечка. **Словянська Україна.** Написав Теофіль Коструба.

Ціна 20 гр., з поштою 30 гр.

Випуск 15. ІСТОРІЯ НОВОГО УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА. Друга книжечка. **Галицьке літературне відродження.** Написав М. Олександрович.

Ціна 20 гр., з поштою 30 гр.

Випуск 16. ІСТОРІЯ УКРАЇНИ. Третя книжечка. **Київська держава до смерти Святослава Хороброго.** Написав Теофіль Коструба.

Найкраще замовляти всі ті книжечки разом, бо тоді почта менше коштує. Хто хоче дістати всі ті книжечки разом, хай вишле 2.85 зл. на адресу:

БІБЛІОТЕКА ТОВАРИСТВА «
Станіславів, вул. Перацьк

Biblioteka Narodowa
Warszawa

30001017820576